

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΣΜΕΤΑΝΑ

Ο μουσικός κόσμος της Εύρωπης και ιδιαίτερα της Τσεχοσλοβακίας, τιμά την άνοιξη αυτή κατά τρόπο, που δείχνει έλλο του τό σεβασμό, τη μνήμη του έκλεκτων μελών του του περασμένου αιώνας, του Φρειδερίκου Σμέτανα πρώτα, που συμπλήρωσε στις 2 του Μάρτη, που μίς πέρασε. 130 χρόνια από τη γέννησή του και συμπληρώνει τον έρχόμενο Μάη 70 από το θάνατό του, και το Άντον Νεβόρζακ, που την πρωτομαγιά κλείνει τα πενήντα χρόνια από την ημέρα του θανάτου του. Η «Μουσική Κίνηση» θα άσχοληθή στο σημερινό της τεύχος με τον Σμέτανα και στο έρχόμενο με

Φρειδερίκος Σμέτανα

τον Νεβόρζακ, κατά τη σειρά που γεννήθηκαν και κατά τη σειρά, που τους άνηκε ή άρχηγια της έντεχνης Τσεχοσλοβακικής μουσικής. Βέβαια έθνικη βοημική μουσική ήπρησε πάντα. Την αντιπροσώπευαν εύρωσων χοροί και τραγούδια, με άνάγλυφα τά χαρακτηριστικά του λαού και δέν έλειψαν όνομαστοί Τσεχοσλοβακικοί έκτελεστές, που φρόντισαν να τά διαδώσουν και έξω από τά σύνορα της χώρας τους. Έχουμε έπειτα και τά θρησκευτικά πολεμικά τραγούδια των Ούσσιτών που κι' αυτά έχουν εδιδάκρητη την έθνικη σφραγίδα. Και για τη χρησιμοποίηση των γηγενων αυτών γονιμών στοιχείων είχε γίνει κέποινα προσπάθεια στην δημιουργία έντεχνης του τόπου μουσικής, πριν από τον Σμέτανα. Γιατί ούτε ο Bohuslav Cseruzozsky, ό περιφέρμος

«ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ»

Βοημός δάσκαλος του Ταρτινι και Ιωσφ και του Γκλουκί, ούτε ο Johann Zelenka, ούτε ο Johann Zach έπέρασαν αδιάφοροι και χωρίς, τουλάχιστον, να διαισθανθούν την άξια του, μπρός από τον πολύτιμον αυτόν πυρήνα. Άνανέριρθη δμως, συνειδητά, αναγνώρισε τη σπουδαιότητά του και τις όπειρες δυνατότητες που προσέφερε για μία πλούσια και πολύπυχη εξέλιξη πρώτος ό Σμέτανα. Αυτός είναι εκείνος, που συγκεφαλαιώνοντας όλες τις ως τότε μεμονωμένες, σκόρπιες και χωρίς ένα συγκεκριμένο άντικειμενικό σκοπό προσπάθειες, έβαλε τά θεμέλια για μία μουσική έντεχνη, με την άνώτερη σημασία του όρισμού, που διατηρούσε ως τόσο τον έθνικη της χαρακτήρα. Βοηθό του πολύτιμο στο έργο του αυτό είχε τη συρρη άπροσδόκητων πολιτικών γεγονότων, που, άρχίζοντας από τά μέσα περίπου του 19ου αιώνας, άφύπνιζαν, βαθμιαία την έθνικη συνείδηση και είχαν για τελειωτικό αποτέλεσμα την έθνικη αναγέννηση της Τσεχοσλοβακίας και—όπως ήταν έόμενο—του έθνικη θεάτρου και της έθνικης της μουσικής.

Ο Φρειδερίκος Σμέτανα, γιός ενός ζυθοποιού, γεννήθηκε στο Leitomischl της Βοημίας στά 1824. Το ταλέντο για μουσική είναι στους Βοημούς γενικά παρομιώδες, φαίνεται όμως προς στον πατέρα Σμέτανα ήταν έξαιρετικά άνεπτυγμένο και από αυτόν τό έληγονόμης ό γιός, που δέν ήταν καλά-καλά έξη χρόνων, όταν έκανε την πρώτη του εμφάνιση σαν πονίστας. Η άγάπη του στη μουσική έγινε ατία να παραμελήσει τις γενικές του σπουδές. Έγκατέλειψε τό γυμνάσιο της Πράγας πριν τό τελείωση με τό σκοπό να έπιδοθή άποκλειστικά στη μουσική, περιφρονώντας τη θέληση των δικών του με τους όποιους ήρθε φυσικά σε ρήξη. Όπως ήταν έόμενο αυτό δέν μπορούσε να έπιτάχυνη τό σκοπό που έπέδιωκε, γιατί έτσι δέν κατόρθωσε ν' άρχιση συστηματικές μουσικές σπουδές παρά μόνο στά 1843, όταν ύστερα από σύντομη παραμονή κοντά στο θείο του, στο Pilsen, ζαναγύρισε στην Πράγα κι' έγινε μαθητής του Proksch στο περιφέρμο κονσερβατόριο της. Εύτυχώς ό διευθυντής του Ιδρύματος, Kittl τον έύστησε για δάσκαλο στον Κόμητα Thun και ή θέση αυτή, ενώ του έξασφάλιζε τά μέσα για μίαν άνειτη συντήρηση, του άφινε και άρκετόν καιρό για τη συνέχιση των σπουδών του. Έτσι ό Σμέτανα, τέσσερα χρόνια άργότερα, ήταν τέλεια καταρτισμένος και άπόλυτα άνεξάρτητος.

Παραγωνιζόμενος μάλλον έπέρασε ό Σμέτανα στην πατρίδα του τά δέκα χρόνια που άκολούθησαν. Ό άγώνας για την επικράτηση ήταν τραχύς και Ιωσφ-Ιωσφ θα γινόταν όλοένα τραχύτερος, Ιωσφ μάλιστα θάβητανε στο σημείο να του γνωρίση και την καθ' αυτό βιοπάλη, όν ό Λιστ, που ποτέ δέν άρνήθηκε τη βοήθειά του σ' όσους καλλιτέχνες άπευθόθηκαν στη μεγαλοψυχία του, δέν έσπευδε να τον συντρέξει. Έτσι ό Σμέτανα μπόρεσε ν' άνοιξη μία μικρή μουσική σχολή και να νυμφευθή την παιδική του φίλη την πλανίστα Κατερίνα Κόλαρ. Στη θέση αυτή μπόρεσε να άρεμήσει, σέ λίγο μάλιστα άπόσπασε και κέποινα φίλη ό πλανίστα ως τόσο οι συνθήσεις του άφιναν τό κοινό ψυχρό και αδιά-

φορο. Ούτε τα κομμάτια του γιά πιάνο, ούτε κι' αυτή η πανηγυρική συμφωνία του πάνω στον Αυτοκρατορικό Λούσριακο ύμνο κατάρθωσαν ν' αφήσουν κάποια βαθύτερη εντύπωση. Γι' αυτό στο 1856 απόφασις τέλος να δεχθῆ τῆ θέσι θευθνοτοῦ ὀρχήστρας, ποῦ τοῦ πρόσφερε ἀπό καιροῦ ἡ Φιλαρμονική ἑταιρεία τοῦ **Goeleborg** (Σουηδία)—τὴν ὁποῖαν χρωστοῦσε στίς θερμότησις οὐτοσῆσι τοῦ φίλου τοῦ **Dreyschock**.—ποῦ τοῦ ἐξασφάλιζε μίαν ἀπόλυτην ὁικονομικήν ἀνεξαρτησίαν καί τοῦδινε μαζοῦ τίς δυνατότητες νὰ ἐργασθῆ συστηματικώτερα γιά τῆ διδασίαν καί τῶσι γιά τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δημιουργικοῦ τοῦ ἔργου. Ἄλλὰ ὅ ἐπισκέψεις του στέν Λιστ, στή Βιέννη, ποῦ ἔχουν προηγήθῃ τὸν βοήθησαν νὰ γνωρίσῃ καί σιγά-σιγά νὰ γίνῃ θερμὸς καί ἐνθουσιάζων σπαδὸς τῶν νέων γερμανικῶν μουσικῶν κατευθύνσεων Σ' ἄλλῃ του τὴν ἀναδημιουργικήν ἔδρασιν τοῦ **Goeleborg** ἡ πίστις του στέν νεωτερισμὸν αὐτὸν φαίνεται ὀλοκᾶρα. Μιὰ ματιὰ εὖ προγραμμάτια τὸν συνουλιῶν τῆς ὀρχήστρας του στή Σουηδία, εἶναι ὀρεικτῆ γιά νὰ μᾶς πεισῆ γι' αὐτό. Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἄλλως βρισκομένου καί στίς συνθέσεις του τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποῦ ὁ προγραμματικὸς τοῦς χαρακτῆρ εἶναι εὐδιάκριτος (**Richard III**, **Hakon Jarl**, **Wallensteins Lager**).

Ἐνόσω ὅμως βρισκόμασθα ὁ Σμέτανια στή Σουηδία, ὁ χαρισμὸς Γερμανῶν καί Τσέχων στέν τόπω του γίνεσθαι ὀλοκληρωτικώτερος, καί τὴν ἄργει ν' ἀπλωθῆ καί σὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο. Στὰ 1862 ἀνοίγει στήν Πράγα τὸ ἔθνικὸ Τσέχικὸ θεάτρο, καί τότε ὁ Σμέτανια ἀσθάνεται, πῶς ἡ στιγμή τοῦ γυρισμοῦ στήν ἀγαπημένην του πατρίδα ἔχει φθάσει. Σὲ λίγο βρισκόταν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἔθνικῆς μερίδας στήν Πράγα. Τὸ πρῶτο ποῦ ἀνέλαβε μὸλις ἔφρασε ἐκεῖ, ἦταν νὰ ὀργανώσῃ μίαν κίνησιν συναυλιῶν, ποῦ μπορούσε ν' ἀνέβῃ καί στήν αὐστηρότερη κριτικῆ. Ἐτοῖ ἐβροῆσθη τὴν ὀλότητα νὰ καταρτιοθῆ ὀχι μόνον μουσικᾶ μᾶ καί κοινωνικᾶ ἀκόμα. Θέλοντας ὅμως ν' ἀναπτῶσθῃ καί νὰ καθοδηγήσῃ καί τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ, ἀνέλαβε καθήκοντα μουσικῶν ἀνταποκριτῶν εὖ περιοδικῶ **«Slavoj»** καί μουσικοκριτικῶ στήν ἑφημερίδα τῆς Πράγας **«Narodni Lisly»**. Ἐπειτα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ βοηθήσῃ μὲ ὀδινε τοῦ τις δυνάμεις τὴν ἔθνικὴν κατευθύνσιν στή μουσική, νὰ τὴν ἀποσπάσῃ ὀλότελα, ἀπὸ κάθε ξένη ἐπίδρασιν, καί νὰ τὴν αἰθωνθῆ γρήγορα ἀνεξάρτητη καί αὐθόπαρκτη, ὑπόταξε στήν ἰδέαν αὐτῆν τὴν ἔμπνευσιν του καί τίς διημοουργίαι του. Τὸ πρῶτο ποῦ ἔδωκε ἦταν διασκευῆς γιά πιάνο ἔθνικων χορῶν κι' ἑπειτα ἔργα γιά ἀνδρικήν χορωδίαν, ἔθνικὰ κι' αὐτὰ χροματισμένα. Ἐστερα ἀπ' αὐτὸ ἐβῆλε τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνικου λυρικοῦ θεάτρο. Ἄρχισε μ' ἕνα ἔργον ἱστορικὸ: **«Οἱ Βρανδενβούργιοι στήν Βοημία»** (1863) ποῦ ἡ κριτικῆ τοῦ ἀνακάλυψε βαγνερικήν ἐπίδρασιν. Στὸ δεύτερο, μὲ κομικὴ ὑπόθεσιν, τὴν **«Πουλημένην μνηστῆ»** (1866) ἡ ἔγκάρδια ὀποδοχῆ ἀπὸ μέρωσι τοῦ κοινοῦ ἦταν ὀλοφάνερα αὐθόρημη, ὅσο καί ἂν πρέπει νὰ μολογηθῆ, πῶς καί αὐτοῦ ἡ ἀνεκτίμητη ἀξία ἀναγνωρίστηκε σ' ἄλλῃ τῆς τῆς ἔκτασι, ὅστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια καί συγκεκριμένως ὅταν σὸ 1892 ἀνεβῶστικῃ στήν Ὅπερα τῆς Βιέννης. Πάντως ἡ **«Πουλημένη μνηστῆ»**—ποῦ τὴν ἐγνώρισε καί τὸ ἄθνηαῖκὸ κοινὸ, ὅταν πρὶν ἄλλα χρόνια παίχτηκε στή λυρική μας σκηνῆ—εἶναι ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Σμέτανια, θεατρικὰ καί μὴ, τὸ δημοφιλέστερο, ἀποτελεῖ τὸν ἄρμονικώτερον συνδυασμὸν μελωδιῶν ἠρωδιῶσι χρωμάσι, ἐντεχνα διαμορφωμένης καί αὐστηρότης στήν ἄρχιτεκτονική, καί παρουσιάζει, χάρις καί σὸ χαριτωμένον τῆς λιμπρέτ-

το παρμένο ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ Βοημικοῦ λαοῦ, τὸν τελεωτέρον τύπο ἔνὸς ἀπόλυτου τεχνικᾶ διατεπωμένου ἠθογραφικοῦ κομμοτιοῦ. Ἡ ἐπιτυχία τῆς **«Πουλημένης μνηστῆ»** ἔδωκε στὸ δημιουργὸν τῆς τῆ θέσι τοῦ διευθυντοῦ στὸ **Ἐθνικὸ θεάτρο τῆς Πράγας** ἀλλὰ καί, ὅπως γίνεσθαι συνήθως ἐσὲ παρόμοιαις περιστώσι, ὄδινε τὸ μῖσος καί τὴν ἐναντίον του ἀντίδρασιν τῶν ἀντιπάλων του. Ἐτοῖ δυστυχῶς ὁ Σμέτανια μὲ τὸ ὀκόλοῦθο, σοβαρὸ αὐτῆ τῆ φωνῆ, θεατρικὸ τὸ ἔργον **«Dobrod»**, ποῦ δόδηκε εὖ χρόνῃ ἀργότερα (1868) δὲν ἔχει τὴν ἴδια τύχη. Τὸ κοινὸ ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν κριτικῆ, ποῦ, ἔμπνευσμένη ἀπὸ τὴν ἑβρική μερίδα (**Pivoda**) τοῦ συνθέτη, τὸ χροικτῆρισε μὲ βγνερικές ἐπιδράσεις, καί γενικώτερα μάλιστα μὲ γερμανικές, κτὶ διχάστηκε. Ἡ ὀδερὰ τοῦ **«Libuscha»** ποῦ προωριζόταν ὡς πανηγυρική (1871) δὲν ἀξιῶθηκε κᾶν ν' ἀνέβῃ. Ἄλλὰ καί ὅτι δικὸ τοῦ ἀκολούθησε γιά τὸ θεάτρο, **«Die beide Witwen»** (1874) **«Der Kuss»** (1876) **«Das Geheimnis»** (1878) **«Teufelsdröckel»** (1882) ὅτε νὰ κρατήσουν γιά πολὸ τὴ σκηνῆ κατάρθωσαν, ὅτε νῶχουν μίαν ἐπιτυχία ἀμόρφων καί ἀδιαφιλονικητῆ. Τὸ σκληρότερον ὅμως ἀπ' ὅλα γιά τὸν Σμέτανια ἦσαν ἡ θλιβερότατη—πρὸ πάντων γιά ἕνα μουσικὸ—ἀναπηρία τοῦ δὲν βρῆκε: ἡ κῶφωσι, ποῦ ἄρχισε ξαφνικᾶ πρῶτα σὸ εἰδιὸ ἀεὶ σὸ 1874 καί συμπληρώθηκε τῆ νύχτα τῆς 19ης πρὸς τὴν 20ῆ **Ἰοκτωβρίου** τῆς ἴδιας χρονιάς στὸ ἀριστέρο. Τέλει κωφὸς, ὅπως στίς ἀρχῆς τοῦ ἴσου αἰῶνα ὁ Τίτανας τῆς Βόννης, δὲν ἔχει πᾶν καμὶ θέσι μὲ τὸ ροβῆ τοῦ διευθυντοῦ, μὲρὸς στήν ὀρχήστρα τοῦ θεάτρο. Καί φεύγει.

Ἄλλὰ ἡ δυστυχία του αὐτῆ, ὅσο μεγάλη καί ἀβυσταχτῆ κι' ἂν εἶναι τὸν ἀπελευθερώνει ἀπὸ τίς μίζεριαις καί τίς μικρότητες, ποῦ μοιραῖα εἶναι συνυφασμένες μὲ τίς προσπάθειαις καί τοῦς ἀγῶνας ἐκείνων, ποῦ κατὰ ἕνα ολονόητερον τρόπο δουλοῦσιν γιά τὸ θεάτρο, μέσα καί γύρω ἀπ' αὐτό. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ στήν ἐνῶργαν ἄπλωσις μουσικῆ καί ὁ περιορισμὸς του στή δημιουργία τῆς καί μόνου, ὅπου δὲν αἰσθάνεται τὴν τυραννικὴν ἀνάγκη νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τίς ἀπαίτήσεις ἐνὸς κοινοῦ—ὀσοῦστικῃ κοσμοποριζομένου καί ἂν αὐτὸ ὑποτεθῆ—τοῦ ξαναδίνει τὴ χαμένην ἐλευθερία. Καί γράφει ἔτσι ὁ Σμέτανια τὸν συμφωνικὸν του κύκλον, **«Ma Vlast»** «ἡ πατρίδα μου», (1874-1879) ποῦ τὸν σχηματίζουν ὀ αὐτοτελῆ συμφωνικὰ ποιήματα: **«Vyserad»** (18 Νοεμβρίου 1874) **«Vilana»** (ὁ Μολάντο) (8 Δεκεμβρίου) **Sarka** (20 Φεβρουαρίου 1875) **«Ἀπὸ τὰ ἄλλα καί τοῦς λιμῶνας τῆς Βοημίας»** (18 Ἰοκτωβρίου 1875) **«Tabory»** (13 Δεκεμβρίου 1878) καί **«Blanik»** (9 Μαρτίου 1879). Στέν κύκλον αὐτόν, ὅπου ὁ Σμέτανια ζωντανῶσι παλιῶσι βοημικῶσι θρόλοισι καί κομμάτι ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς πατρίδας του, δειχόντων μὲζῃ κι' ἄλλῃ τοῦ τῆ βαθύτατη γάγκη καί ὀ αὐτῆς τῆς περιουσίαν, μᾶ καί στίς πάντα ζωντανῆς φυσικῆς ὀμορφιάς τοῦ τόπου του, ὅσα εἶνε χαραγμένα πλατιά μὲ μεγάλες ἐλευθερές ἐπιβλητικῆς γραμμές, ἀπολύτως πλαστικᾶ, σὲ φόρμα μνημειώδη, ὅπου δὲν ἔχουν τῆ θέσι του ὀ λεγομένων ἐνδιαιφροῦσις λεπτομερειῶσι. Καί πρὸ ὄλο, ποῦ τὸ καθῆνα του κομμάτι ἔχει τῆ δικῆ του ἀρχῆ καί τὸ δικὸ του τέλος, ὅταν ἀκουσθοῦν ὀλα στῆ σειρά ὁ ἀρροαστῆς τὰ νοιώθει σάν ἕνα ἐνιαῖο σύνολον λέξι καί περναῖ μέσα ἀπ' ὄλα τοῦς ἡ κοινότης τῆς σκέψῆς καί ἡ θεματικῆ, σάν ἕνα νῆμα χρυσοῦ ὑπέρεπτο χαλαρὸ ἀφημένο, ποῦ ὡς τόσο τὰ κρατᾶει μερῶσι μετὰ τοῦς καί βοηθαῖ τὸ καθῆνα νὰ φανῆ ζωντανή τῆ ὀμορφία τοῦ διπλανοῦ. Καί ὅταν, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς τε-

λευταίας του όπερας «**Teufelswand** (29 'Οκτωβρίου 1881) και δύο ακόμα βιστουόσι ή πικρή απογοήτευση γι' αυτό, παίχτηκε σε μία βραδιά με πρώτη φορά όλόκληρος ό κύκλος, τό κοινό, όπως μάς πληροφοροεί ό **Rychonovsky**, στην πρώτη πλήρη βιογραφία του συνθέτη, ύστερ από κάθε κομμάτι, σε παραλήρημα ένθουσιασμού τόν εκλοχόσε επανειλημένα, έγχεμο γύρω του τό χώρο μέ στεφάνια και άνθη και όταν πιά άκούοσταν οι τελευταίος νότες του «**Blanik**» οι έκδηλώσεις του ήταν τελοίες, πού έλεγες πώς όλος έκείνος ό κόσμος δέν θά βρισκόη πιά τή δύναμη νά τόν άποχωρισθή. "Ήταν κάτι σαν μία μεγάλη έθνική γιορτή και ό Σμέτανα, πού δέν μπορούσε βέβαια ν' άκούση ούτε τό έργο, ούτε τήν ήχώ πού προκαλούσε ή άκράσηή του, αναγύλλαζε μονάχα μέ τό θέαμα και ίκανοποιόταν μέ «τίν έπίγνωση όπως έκανε άλλους άνθρώπους εύθυμότερους».

Ταυτόχρονα μέ τόν συμφωνικό τούτο κύκλο έγγραφε ό Σμέτανα και τό πρώτο του κουαρτέτο έγχόρδων, πού τίτλοφoρεί «**Zmeho Zivota**» άπό τή ζωή μου» και όπου εκφράζει όλον τόν βοθότατο πόνο του γιά τήν άβάσταχτη συμφορά του. Τό κουαρτέτο αυτό, πού ώς τόσο κρατάει επύρσοφα τή θέση του μέσα στην έκλεκτή φιλολογία τού πνευματικότερου μουσικού είδους, άπορρίφτηκε από τήν ένωση μουσικής δωματίου τής Πράγας, όπου τό είχε στείλει ό συνθέτης μόλις τελείωσε, γιά τό «άμφίβολο στυλ του και τίς άνυπέβλητες τεχνικές του δυσκολίες». Άργότερα όμως ό Λιστ (1880) όχι μόνο ζήτησε τίς άρτίες του, μέ κολακευτικώτατες εκφάσεις από τό συνθέτη, όχι μόνο φρόντισε νά δοθής στη Βυϊνάρη από καλλιτέχνας περιωής, αλλά και τόν επληροφόρησε έπειτα μέ τόν ένθουσιασμό πού ή μεγάλη του ψυχή ήξερε νά δείχνη, γιά τήν εξαιρετική έπίπνχια του, δινόντας του και όλες τίς λεπτομέρειες γι' αυτήν. "Ήταν άλλη μία χαρά στην πολυκύμαντη ζωή του Τσέχου μουσικού. "Έπειτα ήρθε ή τελευταία. "Ό γιορτασμός γιά τά πέννηνα χρόνια τής καλλιτεχνικής του ζωής, πού άρχίζοντας από τήν πρώτη ώς έξάχρονη πιανότα εμφάνιση, συμπληρώθηκαν στό 1880, τόν 'Ιούνιο. Τότε παίχτηκε γιά πρώτη φορά τό παλιό του θεατρικό έργο «**Libuscha**» πού ώς τότε έμενε άγνωστο. Διεύθυνε τήν είσαγωγή—γιά μεγάλη άνησυχία τών φίλων του—ό ίδιος ό Σμέτανα, πού γιά πρώτη φορά ύστερ από έξάχρονη διακοπή ξανάπιανε μπαγκέτα. "Έπειτα παρακολούθησε τήν παράσταση από τό θεωρητό του. Είθε τόν ένθουσιασμό τού κοινού, τό έννοιωσε άπόλυτα δικό του και από τό πρώτο διάλειμμα δέχτηκε τήν πρόσκληση του 'Αρχιδούκα Ροδόλφου, πού τίμησε τή γιορτή, ζήτησε νά τόν συγχρη και τού είζει μέ τήν ευκαιρία αυτή όλη του τή συμπάθεια γιά τή φαβερή άναπαύση του.

"Όμως λίγον καιρό άργότερα είχε μία δυνατή νευρική προσβολή. "Έπ' όρες όλόκληρες έτρεμε σύγκορμος δέν μπορούσε ν' άρθρώσει λέξη, δέν θυμόταν άπολύτως τίποτα και άναγκάσθηκαν άλλοι νά τόν μεταφέρουν και νά τόν ξεπλώσουν στό κρεβάτι του, γιά νά ήσυχάση. "Όταν πιά ύστερα από άνάπαυση πολλών ήμερών σηκώθηκε πάλι, μ' έδη τήν κόπωση πού αίσθανόταν, άρχισε νά ξαναγράφη παρ ά τή ρητή άπαγόρευση του γιατρού του. Και όπως συνέβηζε έσκιτσάρισε άρκετά έργα μαζί: μία καινούργια όπερα «**Viola**» ένα συμφωνικό κύκλο «Καρναβάλ τής Πράγας», κομμάτια γιά πιάνο...

"Όλα αυτά φυλάγονται μέσα σ' ένα φάκελλο πού άπ' έξω έγραφε: «Τελευταία φύλλα». Κ' ήταν πραγμα-

τικά τά τελευταία. "Έμειναν μάλιστα άτέλειωτα! Βρισκόμαστε στό 1884.

Στίς 20 τού 'Απρίλη ξαφνικά τό λογικό του Σμέτανα σκούτιστηκε. Δέν ήταν πιά νευρική κρίση, ούτε μία έλαφρή παράκρουση. "Ήταν μία προσβολή μανίας. Μεταφέρθηκε στό Φρενοκομείο. Καί από τή στιγμή έκείνη δέν ήρέμισε πιά ούτε λεπτό. "Κοντά σ' όλη ή κόφωση του δέν τό άφηνε και τή ευχαρίστηση ν' άκούση μία φιλική φωνή. "Ή έξάνθηση ποχωρόσε μέ όλητα. Τό σώμα του δέν ήταν πιά παρά κόκκαλα σκεπασμένα μονάχα μέ δέρμα. Σάρκα δέν ύπήρχε!

Στίς 21 τού Μάρ, τό άπόγευμα άρχισε νά θολώνη πρώτα ή ματιά, νά οβούουν ό τελευταίος τίς όμοιές άχτίνες. "Ή άνένη άνησυχία έλαττώθηκε και μόνο τά χέρια κάπου κάπου σιγότερμαν, ένώ τό κοπαστικό άνασθήλωμα τού στήθους από τήν άναπνοή, γινόταν όλοένα άρκετότερο. "Έξαφνα —λέει ό **Rychonovsky**—τό πρόσωπο τού Σμέτανα μέ τά έντονα χαρακτηριστικά έγινε κατακίτρινο, τό κεφάλι άνασηλώθηκε δυό τρεις φορές πάνω τό μαξιλάρι, τό στόμα μισοάνοίξει και στις 4/2 όφθησε τήν τελευταία του πνοή. Τό μαρτύριο είχε τελειώσει».

Καλλώπιον και έντυσαν τό λείψανό μέ τήν «τάμαρα» (τό έθνικό ένδυμα τών Τσέχων) πού ό Σμέτανα φορούσε μόνο στις πιά έπίσημες στιγμές ζωής του. Στίς 6 τό βράδι τόν μετέφερον στην έκκλησία, στην **Thein Kirche**. Πριν κλείση τό φέρετρό, τόν άποχωριότερο ό Δόκτωρ Στάκατου άποκλώνας τον «καμάρι τού Τσεχικού λαού και θύμα τών έθνικών περιστάσεων». Τή διαπάνη τής κηδείας άνέλεβε ό Δήμος τής Πράγας. "Ένα βουνό από 70 στεφάνια ύψώθηκε επάνω του. "Από τούς πρώτους πού κατέβησαν τόν τελευταίο αυτόν φόρο τιμής ήταν ό άρχηγός τής αντίθετης του μερίδας. Οι ταίνιες του στεφάνου έλεγαν: στό δημιουργό τής «Πουλήμνης μνηστής». Ούτε και πέρς στό θάνατο ή αντίηλοι δέν είδαν τή θλιβερή αλήθεια, πώς μέσα στο φέρετρο έκείνο κοιμώταν τόν ύστατο όπνο του—άπό πολύν καιρό τόν μόνο ήσυχου,—ό δημιουργός τής έθνικής Τσεχικής μουσικής. "Ός τόσο τό γενικό πένθος είχε πάρει ένα αούθωρμητα έθνικό χαρακτήρα. "Όταν ή πομπή έφθασε μπρός στο θέατρο κι' εστάθηκε εκεί τιμητικά άνήγησαν από τό μπαλκόνι, τραγουδιμένες από τά μέλη του ίδρώματος δυό πένθιμες ώδες! Στόν τάφο μίλησε πάλι ό Στάκατο. Καί άργότερα κάπως, έφθασε μία ακόμη άναγνώριση, από τίς πιά πόλεις. "Ήταν ή άπάντηση τού Λιστ στην έγγελια τού θανάτου τού μεγάλου μουσικού πού τού έγινε χοριστά. "Ήταν σύνθημα μία εύλογη. "Έλεγε: «Σάς γράφω βιστουόσι, μόνο γιά νά σάς πιά πώς ό θάνατος τού Σμέτανα μέ κατέθλιψε. "Ήταν αλήθεια μία μεγαλοφυία!».